

Luzaideko Otoitz Ttipiak

Jose M. Satrustegi Jaunak Euskalzaindian
sartzeko, Luzaiden egin itzaldia
(15 - IX - 1963)

Euskaltzain-kide agurgarriak,
'Principe de Viana' batasuneko euskaltzale,
Luzaideko buruzagi,
Jaun eta Andereak.

Duela zombait ilabete aditzen nion apez lagun bati, *Jaungoiko*'itz ori kendu, edo aldatu beharra legokela euskal iztegiari. Erran nahi zuen, Jainko-maitetasuna gureganat eldua izan ez balitz bezala, beldurtasunezko Jainko bat ginuela oraindik nagusi. Jendez-jende bere erria ezagutu nahiz ibili ondoan atera zuen bederatzi ehun arimetarik, bederatzi ehun *jainkozale* zituela; bana *Kristozale* guti: berrogei bat baizik ez erri guzian.

Artetxe jaunak idatzia zuen ordukotz, *Jaun-Goikoak*, Jainko Seme Gizon egina itzaltzen duela eskualdunen gogo barnean (1).

Ez da ene egungo asmoa eskualdunen jainkozaletasun osoa azterkatzea. Bakarrik, erri bat zer den ongi ezagutzeko, zer izana den jakin behar litzake lehenik; edo nolakatua dugun denborarekin.

Erraite baterako: eskualdunak dakina, adituz ikasia du liburutan bano gehio; eta eliz konduan zer aditzen zuen ondar mendeko predikutan? Camousarry, Donibane Garaziko jaun bikarioaren bertsuak

(1) José de Arceche. "Saint Cyran" (Zarauz, 1958), p. 35.

ekar ginezazke, anitz apez eta erri-misionest beldurtzalek erabiltzen zuten zigor beltza nolakoa zen erakusteko. Huna zonbeit bertsu:

O Jauna, mendekio! Jauna, anatema!
Pitz-azu zure sua, har zure zigorra!
ahantzia da Sodoma,
garbiago zen Gomorra!

Zerua, idekatzik hire urtegiak!
Hauts-itzak, itsasoa, hire mugarriak!
Uhaldea lehen baino
orai baita beharrago!

Horrenbertze krimentzat ez zerate aski!
Zabal hire erraiak, zabal, ifernua!
In-ahala larga hadi:
Iretsak, irets mundua! (2)

Aisa dio, bai, gure arteko idazle aundi batek, bere gazte denboran Testament zaharra gutio aipatu behar bat bezala sendi zela, Testament Berriari lekua uzteko (3).

Eta ori, atzoko solasa. Aintzina galdegin bagineza nundik edo nola zuen emeretzigarren mendekio idor karats aire ori, erran beharko ginuke izan zela itxura ederreko suge pozointsu bat, Jansenismo izenarekin, Elizari oztasunik aundiena sartu ziona; eta preseski Eskuale-riko baratzean sortuz, gure artean errorik azkarrenak bota zituen. Bayona ginuen Saint Cyran apezaren bidez nahaskeri orien iturburua. Andik ateraia da XVII garren mendean mundu guzia kutsutuko zuen azi gaistoa.

Azkenekotz, gorago jo nahi baginu, gauz bat ageri da: eskualdunak atxikimenduz egin oi duela egiten duen guzia. (tradición) Errakozue zertako ezartzen dituen elorri ta kurutzeak San Juan goizean eta, "gure etxean beti hala egin delakotz", erantzunen dizue.

Eskualerria, oraindik ezagutzara heldu ezten haur baten antzekoa dela, irakurtia dut nunbait. Den gutiena egia balitz, haurren oroitmen arrigarria zer den jakinik, gure aintzinekoen xinta-minta guzien zilatzerantz entsea ginaizke egunoroko gauzetan. Zerbait halako da folklore lanetan egiten dena.

(2) "HERRIA", 1-VIII-1963; "Mendekioa".

(3) José de Arteche. o.cit.; pág. 29.

Bana badira beste lantegi batzuk folklozez landa, Iragan denboretako otoitz xaharrak bildu ditut, eta or ageri da bereziki orduko eskualdunen jainkozaletasuna. Ez naiz bakarra lan ontan: Aita Donostiak argitaratu zituen pollitak (4). Beste leku batzutan ere, an-emenka bildu bakar zombait ikusi izan ditut. Ni Luzaidekotz mintzatuko naiz bakarrik, eta ez dut oraindik bildutakoaren laurden bat baliatzen ahalko emen.

Eskerrak biurtzen dazkiet lagundu nautan guziet, ez baidezazket bederazka aipa. Bana jakin dezatela beren laguntza baliosa gabe ez nuela inoiz egiteko au betetzen ahalko. Berdin du garbi erranik, luzaidarren lana izan dela enia bano gehio.

Eta gehiegi luzatzeko beldur ez banintz, *Euskaltzaindiko*, edo akademiako, jaun ospetsuak eskertuko nituzke, ene bidera atera ta mahai ontaraño ekarri nautelakotz. Ez naiz erakusle bezala jarriko ez bainuke erakusteko aundirik. Jakintsun aundien artean jartzeko-bidea.ukan duen ikasle bezala artuko dut ene jarralkia.

Eskerrik beroenak, gero, Luzaideko buruzagi, Bolant maite eta erri guziari, ain bero artu nauzuelakotz. Barkatuko duzue zuek ikusita etxekotz oroitzen baniz. Aralar-mendi biotz-biotzekoen itzalean xurgatu nuen nik lehenbizikorik eskuararenganako amodioa, eta zor dut erraitea.

Aditzekoa izaiten zen gure aitaxo etxean erdaraz ari ginela hau-temaiten zuelarik! “Erdara zikin!”, erraiten zaugun. 1948’an itzali zen, eta beti oroituiko naiz orduan lau bost urte baizik etzuiten nere arreba ttipienaren ateraldiaz. Eskuara azkarki galtzen asia zen errian, eta haur txarra erdaraz ari zen geldi geldia: etzak in itz bat eskuaraz. Egun artan mahaia benedikatzean egiten du: “Aitaxoren animaren alde; Aita gurea” —eta oso-osoa eskuaraz—. Arrituak bai ginen, erraiten daugu:

—Aitaxok erdararik etzuen aitu nahi ta... euskeraz egin diot.

Azkenekotz, haste-astetik erran beharrak nituen itzak: ohore aundiko jarralki au “Orixe” zenaren itzalgunean artuko dutala adierazia didate. Errespeturik aundienarekin aipatu nahi nuke “Orixe’re n” izen aundia. Urbiletik ezagutu nuen bere ondar urtetan, eta ain eskukaldi aberatsen bila joan ere bai behin bano gehiotan.

Mikolas Ormaetxea zenaren nortasun osoko gizakiak ez ditu egun guziz argitzen erritan Jainkoak! Bere biotz aundiaren berri, etxeko bezala solastatu etzuenak eztaki. Adimenduz argia, kristau oso eta eskualdun lehen mallakoa, baginuke denok ere arenganik zer ikasia.

(4) José A. de San Sebastián. “Euskalerriko Otoitzak”. EGAN, 1956, c. 2; pág. 34.

Joan zaugu gure artetik beteko ezten itzal aundi bat utziz zen lekuan; bana ursoski, bere erakusgai sakonen iturri ugariak eztira ifioiz agortuko Eskualerriko oberenen artean.

Orixe!! Etzitugu ahatziko!

LUZAIDEN OTOITZ TTIPIAK

“Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulachra multa prout ducebamini euntes.”

“Badakizue sinestegabetasunean zineztelarik itsu-itsuak jainko-baxtart mututara lerratzen zineztela.” (I Cor., 12, 2.)

Jondoni Paulok Korintoko eliztarrer errandako itzak dira. Badi-tugu guk ere kutsu zaharreko oiturak; *Atsuen gauzak*, deitzen omen zituen D. Martin zenak. Iuanes Xurgina xaharrak ere *atsuen otoitzak* erraiten zien. Beste batzundako *atsokeriak* dira. Egia erraiteko, nik Luzaiden bildu dutan izenik pollitena, eta egokiena halako oriendako, au da: *Otoitz ttipiak*. Bazuzten beren jainko ttipiak; lerro berean dira, delako otoitz ttipi oriek.

Iruzkia-arenak

Betidanik eskualdunak izar gauzetarako joera aundia izan du. Ar-tzaingo eta nekazaritza-tatik bizi zelakotz, gelditu zaion joera duela uste dutenak badira gure artean (5).

Eta izar guzitan iruzkiarekin du ikustekorik aundiena. Boneta kendurik egiten zakoten *Azoletan* otoitz au:

“O Iruzki Saindia,
Eman zahuzu biziko ta hileko argia”

Orai ere Sakramendu Sainduaren Agerketa Nagusiko ibiltzen den ‘custodia’, *Iruzki Saindia* deitzen da gure artean. Behin, emazte batek bidean ikusi zuen argiaren dirdira adierazteko, erraiten zidan:

Iruzki Saindia irudi zin zipirtaka

Izaitez ere eskualdun batendako gauzik hunkigarriena da iruzkia-
ren ateratzea. Lauetan ogei urtez goitiko emazte bat oroit zen, haur
denboran eta San Antonioko bidean amatxi xahar bati aituz:

(5) El vasco ante todo fue pastor nómada, luego agricultor de modos primarios. El fondo primitivo late siempre en él. Tiene una conciencia planetaria.” José de Arteche. “Saint Cyran” (1958), pág. 35.

“Ikusirik baizik eztaike sinets, iruzkiaren ateratzia zoin eder den.”

Ene iduriko, Baygorriko xantriak hunkitu du obekienik argi-sendiak biotzari sartzen dion kilika joria:

“Artizarra helkitzean jeiki zaite ohetik
Zeren egunak ez baitu oren ederragorik;
Orduan du baso ollarrak kantatzen ohianetik
Bai eta buria altxatzen xoriak egalpetik.”
Ihizia ernatzean eman zaite lanian
Lana errexago baita goizik hasten denjan;
Bozkariatuko zira iruzkia agertzian
Pentze-lilien usaina zureganat heltzian. (6)

Bana etziren goizean bakarrik mintzatzen iruzkiarekin gure aintzi-
nakoak. *Borderreko* seme-alabek oroituko zauzkitzue gaur balitz bezala,
beren amatxi zenak atsaldetan sukaldeko lehiorat ekarriz, miletan egi-
nazi zienaz:

“Haurrak erran enekin:
—Adio Joanes!
Haugi biar muga onez!”

Beste etxe batzutan berriz:

“Adio Jauna, biar artio!” (*Aitzurre*)
“Adio Iruzki gaixoa, xaugi biar é gaur bezala” (*Xuhialde*)
“Adio gaxua, biar artio” (*Zestau*)
“Mahuma baha, eta haugi biar omor onez” (*Maistria*)
“Adio Iruzki Saindia, biar artio” (*Thalo*)

Ikusten duzen bezala Luzaideko kartier guzitako otoitzak berexi
ditugu. Alaiکہ, izenak berak ez du nehola-re erakusten ahal erriko
jendiak izar-nagusiari zion atxikimendua; arien sinestia! Aditu orai au:

(6) Piarres Dibarrart. “Aitaso ta ilobaso”.

Bertsu auk Peyo Mariño'ingoak erakutsiak ditut. Aita Onaindiak beste modu
batera ekartzen ditu:

Artizarra agertzean, eman zaite lanean
Lana baita errexago, goizik hasten denean:
Bozkariatuko zare iguzki agertzean
Pentze-lilien usaina zure ganat heltzean.

“Artzain batek beti iruzkiaren otoiitz au egiten zuen goiz-atsetan. Egun batez lehiotik sartzen den 'Terrexano' bat (iruzki izpia) ikusi zuen errhautsean. Mantua bota zakon... *eta harek atxiki airian!*

Aldi batez kofetsatzera joan zelarik apezak galdegin zakon ze otoiitz egiten zuen. Erran zakon dena zen bezala, eta nola iruzkiak atxiki zakon mantua.

—Zazi, zazi! —egin zakon apezak—; hala atxiki dizularik ez duzu kofesio beharrik.” (Mary Lapeire. *Madarich.*)

Duela egun guti kondatzen zidan Iraburu'ineko Jose Marik, Don Froilan zenari aitua zakon gertakizun au:

“Eldu zelarik goiz aldera eri baten ikustetik, gorde zitzakon emazte batzu. Bazter-etxea bide-juntan zen, bertze aldetik arrisu bat zuela.

Joan zen apezaz zer ote zuten ikustera eta nun arrapatzen dituen taloak arrisu gainian! (iruzkiari eskaintzen ari).

Erran zien zertako egiten zuten hura, eta erantzun zakoten beren amatxik beti hala egiten zuelakotz.”

Orai berean *Gaindolan* beste ongietorri bat ere bada:

“Iruzkia ateratzian zeinatu eta esku-zabalari musu emanez potta igortzen dakogu.”

Eta ilargiari ere gauza bera, erran zidaten. Ilargiarekin elakatzeko ori lehenago bazen emen. Zonbeit amatxik sekulako komertsamendiak ukaiten omen zituzten ilunabarretan. Nik bildu dutana erran bat edo bertze da bakarrik. Behin aditu nuen:

“Gaixo ilargiari otoiitz in behar zakiok. Erraiten die badela an gizon bat penatia. Elorri zamât ezin eremanez zualaik in omen zakokan ilargiari:

—Ni bano aiso kurritzen aiz, ba! —eta ilargiak bereganat ereman zuela—

Geroztik an duk.” (Marttiño Gaindola)

Kondu ori bera, Iraburuk beste alde batera bildua zuen. *Irakoitzarekin* lanera joan zen gizon triste bat dela an ikusten dena: 'Ote' biltzera omen zuan ilargiak artu ta ereman zuelarik. Beste batzuk ere beldur izan dezaten erakusten du orai.

Erromako zubia

“Agur Maria Xuria” da Luzaideko otoitz zaharretan nahasmen-
durik gehiena duena. Asko aldetara egiten da. Nik emen, azken itzak
bakarrik artuko ditut: ‘Erromako zubi punta’ aipatzen dutenak.

“Or dago Jesukristo gure Jauna
Erromako zubi puntan jarririk
Urrez urrestaturik
Zilarrez zilarrestaturik
Argizaia xuriz pintaturik
Elorri xuriz brodaturik”
(Inés Camino. *Martinenea*.)

Beste batzutan au bera Ama Birginari buruz egiten dute:

“...haugi batea nezak.
Etzeok eni; Anderdena Mariai dioik
Erromako zubi puntan urrez urrestaturik... etc.”
(Peyo Minondo, “Bernatenia” Ondarrola.)

Ondarrekotz, badira Ama Semeak biak sartzen dituztenak:

“...erromako zubi puntan
bere Seme Jauna belaunetan
urrez urrestaturik
zilarrez zilarstaturik.”
(Anastasia Barcelona. Bidart.)

Erdarazko gauzetan ere bada sineste zahar bat zubi bati buruz.
Errana da Arimak hil ondoan Jondoni Jakes-en zubia pasatu behar
zuela, bere gorputzarekin juntatu bano lehen. Berrogei ta zortzi ore-
nen denbora zuen egiteko eta bertzela galdua zen betiko. Bakarrik,
zubia meharra zen eta gaixtoa ibiltzeko. Bertzalde, debrua azpian erne
egoiten omen zen, eta lerratzen zena etzuen gehio laxatzen. Izaiten
ziren arimen argitzeko tortxa bereziak ere (7).

Bana Eskualerritik atera beharrik ez dugu ‘Erromako zubiaren’
erran zaharrak ukaiteko. Ondarrolan errana didate, *Kukia-re Erro-
mako zubi puntan hasten dela kantuz lehenik*. Eta zestausa zaharrak
zionez, puskatian kurritzen da, ba! ori hala balin bada!

(7) Vázquez de Parga. “Peregrinaciones a Santiago”, t. I; p. 532.

Anitz lekutan 'erromako zubia' ortzadarrari, edo Arco Iris dela-koari erraiten diote. Barandiarán jaunak dio izan laikela gauza bera Luzaideko otoitzetan ateratzen dena. Azkuek 'Jaungoikoaren zubia' deitzen du nunbait (8).

Ollarra

'Ollar on batek betetzen du etxea!', aditu izan dugu frangotan. Edo bertze au: "zoin murriz den ollarrik gabe, ollategia!" Aurten bildua dut etxekandere baten agotik beste erran au:

"Ollarrak beren orenak xuxen emaiten dituzte; jakin behar da nola!

Erloi xuxena zuten bai, ori lengo jendiak!

Nik, asteko, ollarrik gabe enuke nahi etxean."

Eta ollarra sartu zuten gure arteko otoitzetan; atsekotan beintzat:

"Ni ofe huntarik jeiki gabe

"ene erioa jiten bada

"San Gabriel Aingerua igorrazu bidea.

"Jinkuak badu korua

"*eta ollarrak bere ordena.*

"Jinkua eta Anderdena Maria

"arzazue ene arima zuen gomendioan." (Elena Iroz)

Nabarlatzeko Agnes'ek berriz bertze alde batera zakin:

Izkilek johute mundian,

ollarrek beren ordian

Jinkua eta Anderdena Maria maitia

ene arima zien gomendian

eta zien loria saindian."

Ollarra iruzkiaren jeikiaztaile. Olerkarien asmaketak eta eskualdunen sinestea elgarretaratuak! Frantziko olerki eder batzuk, Noe zenaren kutxako aberetan, ollarraren agoan otoitza au emaiten dute:

"Ez ahantzi, jauna

Ni naizela goizetan iruzkia aterazten duena." (9)

(8) R. M.ª de Azkue. "Euskalerrriaren Yakintza", t. III; p. 248.

(9) Carmen Bernos de Gasztold. "Prieres dans l'Arche" (1955) (Selecciones Reader's Digest. Junio, 1963. p. 58.)

Bana oriek guziak pollit dielarik, Luzaiden bazuen bertze egitekorik ollarrak. Itzez-itz irakurriko dut *Gaindolan* aditu nuena:

“Gau erdi aintzinian iru aldiz kukurruku iten bazin ollarrak xorginak baziela etxe ingurian erraiten zahuten.

Eta zoin itsusi egiten din ollarrak tenore artan kantuz!

Irugarren aldiz aitu bano lehen, iru gatz pikor suiari emaitera jeiki behar izaiten ginin. Orduan xorginek ez omen zuten indarrrik. Ze beldurra ez ginin pâsatzen! (Xuhialde)

Iruzkakoak

Aditu duzue iru gatz pikor suiari emaita xorginen kontrako erre-medioa zutela. Siniskeriak eta sorginkeriak lepo beretik dute burua. Iruz-iru edo iruzka gauzen egite ori bazen Eskualerrian. Ar-gorriaren hiltzeko iru erritako ur-benedikatiak, iru ardi joaletan artu ta artolorraren iru kanttonetan ezartzen zituzten. Luzaide, Arnegi eta Lasa'ko ur benedikatiak, gehienetan. (*Azoleta*)

Gaindolan San Juan bezperan suiari iru inguru emaiten dazkote. Gandelairuz tortxa benedikatuarekin iru xorta botatzen dira besa-gainian. Atsetan iru kurutze plantxaren gainian eginez, “Jinkua barnea, debrua kanpora”, erraiten da.

“Agur Maria Xuria” ere iruzkakoa da:

“Ori gauian edo egunian iruetan erraiten duenak ez duke ariman bekaturik.

Suyan denian suyak erre ez dio

urian denian urak hito ez dio

bidean doanian gaitzak arretio (arrapa eztio)

azken juizioko egunian ere salba nio.” (Bidondo)

Beste molde bateko “Agur Maria Xuri” bat bada, eta an erraiten da:

“Au asteko ortziraletan iruetan erraiten duenak

Purgatoriotik arima bat ateratzen du,

beria salbatzen du.

Eta aitu ta ikasten eztuenak

Azken orenian kastigu izain du.” (*Ardandegia*)

Aments gaistorik ez egiteko, berriz, atsik artu gabe otoiitz au iru aldiz egiten dute:

“San Andres, barda —in dut aments
zurez eta neurez;
otoi lagun nezazu gogo hunez.” (Bidondo)

Pekotxetan bildutako beste otoitz baten astapena da:

“San Santa Kurutze, iru zilar kuutze...”

Nafarroko elizetan bada oraindik apezek ibiltzen duten liburua, halako bat edo bertze ekartzen duena. Bahazizkor eta arri-erauntsitan agintzen du lurretik iru bahazizkor artu ta suiari emaita Irutasun Sainduaren izenean. Ez bada Jainkoaren izena aipatzen (superstitiosum cenesretur), siniskeria laikela aitortzen du (10).

Azkenekotz, zango bateko usia —infección— kentzeko, duela denbora guti ibilia dute Luzaiden orai erranen duten erremedio au:

“Iru bide-kurutzetako arriak bildu lehenik.
Iru erramu ostoa eta iru gatz pikorrekin pertzean irakinazi.
Ur-irakin artan lurrezko dupin bat (heltzea) aozpez sartu.
Aren gainian ezepeleko kullera eta furtxeta kurutzatuz
ezarri; aitzurak ere bai. (guraizak)

Orien guzien gainian zango eria finkatu eta manta batekin huntza kukutu.

Eta nahi duenak nahi dina erran, geroztik zangoa huntza du.”

Frango luze iduritu zitzaitan, bana ez kario. Orai badakizue.

Mendekio

Mendekioa (edo venganza), itzekoa delarik, norbaiti makur aundi baten desiatzia bezala, *buhó'in itea* erraiten dakote. Emazte batek, bere etxean gertatutako onen berri eman zidan:

“Ene aizpa mutiko batekin ateratzen asi zen. Etxalde oneko semea zela ta, nik dakita zenbat espantuikin engantua zeukan; eraztuna-re emana

(10) A. Gascón, “Fasciculus Exorcismorum” (Pamplona, 1750).
“lapilli enim tres ex grandine in igne, sub invocatione Smae. Trinitatis subjiciantur, et oratio dominica cum salutatione angelica bis aut ter adjungitur.” (p. 13)
...hoc ipsum enim, quod lapilli in ignem projiciuntur si absque invocatione Divini Nominis fieret, superstitiosum censeretur.” (p. 14.)

Ezkontzera abiatu bano lén etxeokak joan ziren funtsen ikustera, eta itzultzean iten dako aitak neskatoari:

—Haurra! gure bazterrak lurra beden badine! An ezturn peña baizik arrapatuko.

Utzi ziin mutikoa eta nahi izan zakon eraztuna turnatu.

Mutikoak berriz erran zakon aski zila Donihanekeo zubitik botatzea; eta arek desiatiak gertatzen bazitzazkon gaizki ibili beharra zela, (buho in zakon)

Izitu baizen gaixo neskatoa, Huarteko elizara joan zen tortxa eskian, berari desiatiak mutikoari gerta zazkion. Eta sekula ez duela xantzarik ukan gizon arek, diote.

Iraburu'ineko Jose Marik ekartzen duena mezarekin da. Behin batez Luzaideko apez bati gizon frantses bat etorri omen zitzakon eskominioko meza manatzera. Etzakon adierazten ahal apezari zer nahi zuen, eta azkenian egiten dako:

“Pierre Arzak izeneko etsai bat badut, eta errana zâten bazirela Españan eskominioko mezak...

Errez da: nik manatzen dut Meza... zuk emaiten duzu, eta ene etsaiak leher egiten du.” (II)

Pues-pues egitea

Mendekio eta sorginkerien kontra 'pues-pues' egiten zuten.

“Buhamiak joan ziren behin batez etxe batera. Eman zêten beti emaiten zietena, bana etziren kontent gelditu. Ordian igorri zituen etxekanderiak, eta ariek zernahi erranka, buho (burro) eginez lekutu zitzazkon.

Orduan, beldurrez beterik egiten die emazteak:

—“Pues pues, aparta Satán!
Nun buho an zilo!

(Erran nahi du: mendekio guziak zihaundako ukan ditela.)

Aizeak nahasian dabiltzalarik eta, belarra inguruka goititzen baidute —berdin errhautsa, edo iratziak— gure aintzinekoek utse izan zuten etzela arte-oneko gauza. “Sorgin-aize” deitzen dute ene sorterrian. Luzaiden, berriz, 'pues pues' egiten diote:

(11) J. M.ª de Luzaide. “Boiras”, pág. 77.

“Pues pues, aparta Satán
Berroitamar iztapetan.” (Argina)

Edo beste norbaiti aditu nion bezala :

“Pues pues, aparta Satán
Berroitamar mila urratsez!”

Jose Migel Barandiaran ospetsuari galdegin nion itz auen berri. Berehala nunbaitik atera zidan ezur xuri meheño bat eta erran: *au da pues pues egitekoa*. Ez nakon galdegin ze aitzpe edo kobetan bildua zuken. Esku etsiaren lau eri koropiloen artetik beatza ateratzen zuen gauz bat iduri zuen. Orduan oroitu nintzan Luzaiden orai berean, sorgin edo lamin famako etxe baten aintzinean pasatzekoan eskui-neko eri-beatzarekin gurutze bat eginez joaiten zirenak badirela.

Ikusten duzuen bezala ez dira elgarrenganako maitetasun aundi baten markak. San Juan bezperako erran ura bezala :

“Xarnafera
ona barnera
gaistua kanpora!
Arto ta ogia Española
Ta ezkabia Frantziara!

Ondarroan berriz, arto ta ogia berendako gelditu ta ezkabia mugaz alde ontakoendako emaiten dute.

Eta izan behar zuen Ibañetako kaskoan artzain bat beste otoitz au egin zuena arri erauntsi itsusi bat asi zuelarik :

“Abarrika la Frantzia
Balkarlos tambien
Guarda mi etxola
Y pentze aundia tambien.”

Orrek iduri du Irurozki'ko jaun erretora zela ta, Iribarren'ek ekartzten duena. Berez Aoiz'ko semea izaiten omen zen, eta lano gaisto bat hautemaitean, koniuratzera ateratzen omen, otoitz berkoï au eginez :

“Arrasa la Francia
y a Italia también.
A Aoiz y a Irurozqui
déjalos con bien.”

Eta erdi irriz, erdi serio, huntan finituko dugu solasa. Erran dena, lau puntu dira, axalez bada ere, egun hunkituak: 'iruzkiaren otoitzak', 'Erromako zubi edo ortzadarrarenak', 'ollar' eta 'iruzkakoak'. Gehio ta gehio balaike, nahi izanez; bainan etziuztet eneatuko.

Kontent naiz egungo besta zuen aintzinean egiteaz; nik erranak, zuen agotik ateraiak bezala dira eta edozoinek ikusi dezake nihauk asmatutakorik izan balitz ez nuela zuen beharritaratuko.

Bana auek guziak beste denbora batzutako gauzak ditugu: oriek aspaldi ziren. Eta orduan 'jainko-baxtart mutuak segitzen bazinuzten ere', Jondoni Pauloren beste itz batzuekin erran ginezake, "*orai Jesu-kristoreñ bidez Jainkoa-baitan ezarria dugula atsedean eta konfiantza guzia*, ez baigira entregu guhaunez asmaketa baten ere egiteko." (2 Cor. 3) ALABIZ.

* * *

Aingeru Irigaray euskaltzain jaunaren iardespena

Jaun andereak: Ene iardespena asi baino leen, oroitzapen bizi bat nai dut gure lankide aundia, eta ene adiskide ona izan zen Altube'tar Seber jaunari eskeiñi. Egun euskaltzain berri bat sartzen den aldi berean, beste euskaltzain baten galtzea deitoratzen dugu, biotz min aundi batekin, ezen Gernika'ko alkate oiak utzi daukun tokia, ezta errex bete-ko; langile aundia izan zen, eta euskarari buruz zentzuko eta jakinduri aundiko lanak argitaratu zituen; euskara garbi eta bide batez erri-koianen aldezlari jarraikia, azken hunen aitzia euskalari asko zeuden denboran.

Ni enaiz sartuko bere bizitzaren zehetasunak aipatzen: beste batek beharko du, egiteko hori merezi duen bezala bete. Bakarrik nai nuke aipatu etzela batere setatsu edo alderdikaria bere ideietan, uste izan den bezala: Urkijo jaun euskaltzain zenari entzun izan dazkot bein baiño geiagotan, gure gipuzkoar jakitunarendako laudorioik aundienak: erbesteko linguista jakintsunen irakaspenak, urbildik segitzen zituena baizen. Euskaltzaindian Altube jauna denbora oketan zaarrena ginuen, eta dudarik gabe merezimendu geienekoa. Jainkoak bere ba-kean dezala.

GOAZEN ORAI ENE IARDESPENAKIN

Halako ospekizunetan oi den bezala, ongi etorri amultsuena egin gabe ez nagoke gure lankide eta adiskide J. M. Satrustegi jaunari, Euskaltzaindiaren izenean.

Segur naiz gure akademian ere jarraikiko zaizkola, orai artio aritu den bezala, euskerarekiko laneri. Euskal lan horien karietarat (kobla eta izkiribu zahar billaketan bereziki) onartua izan zara Euskaltzaindian: datxikola, hemengo erretore ospetsu J. M. Azpiroz jaunak gidaturik, argitara ateratzen duzuen 1956 garren urtetik hunarat, LUZAI-DE deitu Parrokiako orri eta urtekari baliosegatik. Orri hori eskuaraz egina da, baiño herriko eskuaraz, naturaltasun atsegin eta gozo batean zopatua, ezpaita gutti egungo egunean.

Luzaidetik urrun barreiatuak daudezin herritarrendako asmatua, pitta bat aanztua duketen oroitzapena bizkortu naiez. Eta lokarria autsi ez dela, horra lekuko Californiatik eta bestetatik artzainek igortzen-tuzten gutun miresgarriak, batere kantitu gabe izkiriatuak eskuaraz, eskualdun utsak mintzo diren gisa berean, ezpaita ere, auntzaren gaberdiko ametsa.

Apez burutsuen lana bezala, prediku aire guti Luzaide-aldizkariak. Zirtoak eta bertsu ederrak, xoko-ko berri maitatiak, tartetan kristau arima bateri dohazkonak ere bai, doi batean.

Hortaz landa bi apez eredu horiek, euskal eskolategi bat ere muntatua zuten herriko mutiko-neskatikoak eskuaran zerbait trebatzeko eta zaletzeko: halako lan ederra egin baledi beste herriska batzuetan, eskuara pitz zaiten ondoratua dagon osinetik. Hortarako komeni litakela nago, orri hori parrokia geiagoetara edatzea; Luzaideko eskuara liraiña aise ulert ditake, itzak osorik emanezgeroz.

Satrustegi jauna Sakana-ko Arbazun jaio zen 1930 garren urteko azaroan, eta Iruñeko Apezgaitegian ikasi ondotik, bere errian eman zuen meza berria, 1955 garren urtean.

Madotzen egon ondoan iru hilabetez, Luzaidera izendatu zuten eta orduezkeroztik hemen daukagu lan ta lan, euskalari bezala, bai eta apez kartsua bezala. Enaiz ni sartuko berak autatu mintzaldi gaiean; bakarrik erranen dut lan premiatsua dela *otoitz ttipiak* delako biltze hori, Barandiaranek eta A. Donostia-zenak asitako laneri emendio bat emateko.

Ixtorio, erranera, sineskeri eta otoitz-ttipi jakingarriez betetako lan eder hori, emen aipatzeko baino, erreposki irakurtzeko ohea da; agian laister.

LUZAIDE hiri maite eta maitagarri huntan gaudenez geroz, ez gaitzeko eskuara kontuan, hemengo seme eta euskal izkiriant erne bat aipatu gabe; *Zubiri-Manezaundi* zena. Herri eta erresuma prestuek omen, bere seme ospetsuen oroitzapena begiratzan!

Beraz luzaidar egiazko hura, itsuki bere herria maite izan zuenez geroztik, Enrique Zubiri, bai eta bere lana aipatu beharko ditugu, gaingiroki bada ere. Luma errexka zeukan eta zorrotza, euskaraz bezala berdin erdaraz ere, eta guk antolatu liburuxka batean, PROSISTAS NAVARROS delakoan, eman ditugu, gure aita *Larreko* zenaren lan batzuekilara, haren kontu eta ixtorio xarmagarri batzu.

Begi autaren jabe (artista margolaria zen), gauzeen eta gertakarien eskualde ederrak atxemateko, saiets irringarriak bezala; umorean eta zearmintzoan, nagusi. Donadoa zen bezala, bozkarioak bezenbat samñaldia ere pairatu bide zituen, jite bizixkoa zuelakotz eta izpiritu minbera, jakinduriz ornitu buru argi batekilara.

Nik erran ditzakedan denak baiño geiago argituko ditzuete bere lerro hauek.

XIXTAPUR ETA LAXKOR

“Zer?, edo nor dira hok? errain dute ene irakurleek. Zaharrek, ”behi-lako gauz-etaik laket dugu mintzatzea.

”Biak soinu-lari aipatiak ziren, orain dela... berrogoi ta amar urte. [Beraz hau izkiriatu zenetik iragan baitira beste hogoita amar urte gutienik, demagun Luzaideko ixtorio horrek laurogoi urte balituzkela.] *Xixtapur*, arrabitaria (violinista) eta *Laxkor*, tanbur yoilea, ”aitzineko eskualdun yantzetan nausi zirenak. *Xixtapur* ikustekoa zen ”yantza yauzian!

”Bere bonet handiarekin, eta zetazko xamarra laburrarekin (or-”duko gisan), arrabita kokotz-pean, soinuarekin batean emaiten zitien ”yantzako manuak. “Ezker, eskuin, erdika, oska, pika, zote, ebats, ”lau urrats... eta haren oiuen arau, denak ibiltzen.”

”Bestea, *Laxkor*, tanburlari gaitza zen. Zer dardarikak, zer bu-”rrunbak, apalak edo ozenak, makil miresgarri hekin, zer harrigarritz-”ko trebetasuna eskuetan, Kontra-yantzan, *Atso ta tupin* edo *Xilo-”xiloan!* Beti bere aitzinean bazen yende multxo bat.

”Napoleon-ekin egona zen tanburlari aipatua. Etzen nor nai gero! ”Nik segurik sekula eztut holakorik entzun.”

BAKOTXAK BERE ESKUARA

“Bein Donibane-Garaziko merkatan arno saltzen ari zen oiua ka-”lapitan mendiz hunaindiko arnoketari eskualdun bat. “Milla demo-”nio, erosi ezazute ardo fuertea merienda bat egiteko. Erosi, erosi,

"ardo onek barrua berotu egiten du, eta lerr egiten ba dezute, bildu-
"rrik gabe sartuko zerate kanposantuan."

"Eta Izpura-tar batek erraiten zakon ondoko lagun bati; bana
"errak, zer debru dio kalakari horrek? Arno azkarra eros dezagun,
"atsalaskari baten-iteko. Arno horrek barnea berotzen diela, eta
"leherr-iten baldin ba dugu, beldurrik gabe sartiko girela hilerrian.
"To, banindiokan ba, hori etzela Ezterenzubikoa..."

* * *

Eta bukatzeko, barkatuko dauzie, ene aita eta ama aipatzeko emen
ausardia artzen badut, nik eskuarari diotan atxikimendua eta jakitate
apurra ene gurasoeri zor baitiotet, eta Luzaideko auzo-herri egiten
den Auriz-ko semeak, baiziren biak.

Gure aita Larrekok sortzetik, euskara guti beizik ezpazakien, gero
sendakina egin zelarik, sakonetik ikasi zuen, ezpaizitzaion ifiondik
ere nabari euskaldun-berria zenik.

Amak berriz bere eskuara erdi-luzaidarra, sortzetik zeukan; haren
ama Gazinta Apat-ek (Orbaixtako sortzez) Iruñen asko urtez erdal-
dunen artean bizituagatik, ezpaizuen bein ere erdara askorik ikasi.

Gaizo amatxi Gazinta! beste asko bezala zu ere, ezin ontsa edituz
bizi zinen zure ilobasoekin, haiek euskaraz ezpaizakiten:

Gure amarekin beraz, ikasi ginituen Baztanen, ainbeste erranera
eta ele zuhur, berak uste gabean gorde zituenak aurtzarotik; ederrak
zitezkenik ohartu ere gabe.

Aitarekin aldiz, euskara landua ikasi ginuen eta eskuararen-gana-
ko atxikimendua. Larreko zena, bere lanpidez kanpoko tartetan, es-
kuarekin aritzen zen; eta orduko aldizkarietan, *Eskualduna*-n, *Argia*-n
eta *Herrian*, zenbat lan ezditu argitaratu? Berak utzi paperen artean
badira oraindik asko esakerak, eta oroitzapenak deitu gindezken izki-
ribu franko, noizpait argitaratzeko aroa eta sasoina elduko zaiotena.

Euskara ontsa ikasi zuen egunetik, abantxu bein ere etzen gure
etxean beste elerik erabiltzen, eta kanpoko euskaldunak, erdizka ba
ziren ere, etziren ausartzen bere aitzinean erdara sartzera.

Bere anai erdaldunduak euskaldun bilaka arazi zituen: eta anai
horiek familiatu zirenean seme-alaba euskaldunak altxatu zituzten;
eta hoken seme-alabak ere halaber.

Ibar horietako errixka askotan, halako iruzpalau etxeko nagusi
kementsu izan balira, eta apez erdalzale batzuek damurik, elizatik
eskuara gaixoa uxatu ez palute, erran genezake oraindik eskualdun
iraungo zutela Auritze eta Orreaga; eta *Aieskoa*, *Zaraitzu* eta *Erron-
kari*-tik asi ta *Arsibar*, *Esteribar* eta *Anúe*-n barna *Arakil*-eraiñoko
ainbeste errietan, ez ginuen orai, herstura biotzean, gure izkuntzaren
ondamendia deitoratuko.

Aditu dugu hala ere, euskara sartzekotan daudela, eta zuzenezkoa da, Eugi, Linzoain, Mezkiriz, Usetxi, Iragi, Abaurrea, Iriberry, Aria, Espartza, eta beste halako oraindik euskaldun dirauten herrietako Elizetan.

Larreko eta Manezaundi idazlariak erriko euskara garbian izkiri-riatzea maite zuten, eta heienak maisurik oberenak euskaldun utsak eta nekazariak izan ziren beti, autore zaarrez landa. Esakera eta itzuli garbien aldekoak ziren biak; baina itz berritsiak ez zituzten onesten, guti baizik.

Hunekin finitzen dut ene prediku motela, eta badut ustea etzaretan geiegi aspertu. Hala balitz milesker deneri, ene ganako ukan duzien egoarri eta eroapenarendako.

Herriko alkate eta erretore jauneri eta gaineratiko agintarier, gure esker bereziak, Satrustegi jaunari gure goresmenak, eta luzaidar presu-terri eta entzule guztieri agur eta goraintzi.

BESTA BAT EGIN DA LUZAIDE ERRIAN

Praga'tik Luzaide'ra datorren agurrik
biziena SATRUSTEGI'tar Joseba'ren
EUSKALTZAINDIAN sartzea ospa-
tzen den egunean.

Luzaide, Nabarrako erri ederrean
Egun biltzen dirade Erriko-etxean
Euskaltzain jaun argiak eta urgazliak,
Euskera zaararen maitale guziak.

Besta bat egiten da Luzaide errian:
Idazle baten sartzea Euskaltzaindian.
SATRUSTEGI JOSEBA da bere izena,
Euskal erri osoan ezaguna dena.

Luzaide'n dagozen euskaldunen erdian
Nerau gogoan nago gaurko egunian.
Ar itzazue nere goraintzi biziak,
Aiskide maite ta euskaltzale guziak.

Goretsi bear degu euskera maitia,
Aitor'en izkuntza zaar eta ezta.
Ta otoitz egin zaiogun Goiko Jaunari,
Bakea emateko orko erriari.

NORBERT TAUER.

Praga'tik, 1963'gko Buruillaren 8'an.